

Sosyal Bilimler Dergisi • Cilt 8–Sayı 15 • Haziran 2018

İHVÂN-I SAFÂ RİSALELERİNDE PEYGAMBER ve FİLOZOFA VERİLEN DEĞER/Value Given to
Prophet and Philosopher in Ikhwan al-Safa's Treatises

Mehmet KARAKUŞ

Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri ABD,
mehmetkus@kilis.edu.tr
Orcid: 0000-0002-3628-9809

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
08 Mayıs 2018 / 8 May 2018

Kabul Tarihi / Accepted
16 Mayıs 2018 / 16 May 2018

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf/Cite as

Karakuş, M, (2018) İhvân-ı Safâ Risalelerinde Peygamber ve Filozofa Verilen Değer/Value Given to
Prophet and Philosopher in Ikhwan al-Safa's Treatises, Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), **74-87**

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir.

Rights reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

İHVÂN-I SAFÂ RİSALELERİNDE PEYGAMBER ve FİLOZOFA VERİLEN DEĞER^{1*}

Value Given to Prophet and Philosopher in Ikhwan al-Safa's Treatises

ÖZ

Bu çalışmada insanın kurtuluşunun din ve felsefenin birlikteliğiyle gerçekleşeceğine inanan ve bu uğurda çaba sarfeden İhvân-ı Safâ'nın düşüncesinde insanlığın mutluluğu için yol gösterici konumda bulunan peygamber ile filozofa verilen değer tartışılmıştır. İhvân-ı Safâ düşüncesinde insan, Allah tarafından en güzel surette yaratılmış bir varlık olup, en üstün ve en aşağı nefisleri kabule yatkın bir şekilde donatılmıştır. İnsani nefsin kabul ettiği yüksek dereceler; felsefi bilgiye eriştiği derece olan melekî derece ile nebevî dereceye eriştiği kutsî derecedir. Bu kutsî derece sayesinde de insan, nefsi itibarıyla ulaştığı en yüksek merteye olan vahyi kabul eder. Bu anlamda İhvân-ı Safâ düşüncesinde en üstün makam Peygamberlik makamı olmaktadır. Bu makam, felsefe yapmanın mümkün olmadığı bir yerdir. Felsefe ise peygamberlikten sonra beşeri sanatların en değerlisidir. Aslında İhvân-ı Safâ'ya göre peygamber ile filozof, her ikisi de dünyayı yerme ve ahiret hayatına yönelme, insan nefsinin güzelleştirme ve ıslah etme, oluş ve bozulmuş alemleri olan cehennemden kurtarma ve onu cennete iletme noktasında aynı görevi yerine getirmektedirler. Bununla birlikte İhvân-ı Safâ anlayışında filozof; dünyalık bilginin, peygamber ise hem dünyalık ve hem de ahirete ait ebedi hayata yönelen bilginin kaynağı olarak görüldüğünden, her birisine verilen gerçek değer de hitap ettikleri dünya nisbetinde olmaktadır. Peygamberi, gönüllerin doktoru; filozofu ise bedenlerin doktoru olarak gören İhvân, ruhu asıl; bedeni ise ruhun bir aleti görmesi yönüyle de peygamberi filozoftan daha üstün bir konumda değerlendirmektedir. Yine İhvân-ı Safâ, filozofları, mantıkî kıyaslar ve felsefi eğitim yoluyla bilgiye ulaşmalarından hareketle elde ettikleri bilgi bakımından farklı görüşlere ulaşmaları ve aynı görüş üzerinde birleşememeleri nedeniyle eleştirirken, peygamberleri ise getirdikleri bilgileri şüphe edilmeyecek bir yolla meleklerden almaları ve bu hakikatleri insanlara aktarmaları sebebiyle filozoflardan üstün görmektedir.

Anahtar Kelimeler: İhvân-ı Safâ, Peygamber, Filozof, Din, Felsefe.

* Bu çalışma, aşağıda zikredilen kongrede bildiri olarak sunulmuş ve özeti yayımlanmıştır. Özet için bkz. Mehmet Karakuş, "İhvân-ı Safâ Risalelerinde Peygamber ve Filozofa Verilen Değer", *Al-Farabi 1st International Congress on Social Sciences*, 11-14 Mayıs 2017 Gaziantep/TÜRKİYE, Özet Kitabı, s.404.

ABSTRACT

In this text, we will discuss the value given to the prophet and the philosopher who are both guides for the happiness of mankind in the thought of Ikhwan al-Safa (Encyclopedia of the Brethren of Purity) which point out that the salvation of man will take place together with the religion and philosophy and endeavours on this issues in the sequel. In the thought of Ikhwan al-Safa, the human being is created by Allah in the best conformation and is equipped with a tendency to accept the highest and the lowest soul. The high grades accepted by the human soul are the angelic degree which is the degree by which philosophical knowledge is attained, and the holy degree by which it has attained the degree of prophethood. Due to the holy degree, man accepts revelation, which is the highest grade reached by human being's soul. In this sense, the highest authority is the prophetic authority in the thought of Ikhwan al-Safa. This is a place where philosophy is not possible. Philosophy is the most valuable human art after prophethood. In fact, according to Ikhwan al-Safa, both the prophet and the philosopher fulfill the same task such as criticizing the world and directing the mankind to the life of the hereafter, refining the human being, rescue from hell, the world of corruption and conveying him to the paradise. In the thought of Ikhwan al-Safa; while the philosopher is the source of worldly knowledge, the prophet is the source of the knowledge of eternal life belonging both to the worldly and to the afterlife. Ikhwan al-Safa regards the prophet as a doctor of hearts and the philosopher as a doctor of bodies. Body is considered as a device of spirituality and then hereby the prophet is evaluated in a superior position. Again, Ikhwan al-Safa, criticized philosophers because they have obtained their information from different perspectives through the use of logical comparisons and philosophical education and they can not agree on the same view; But on the other hand they have revered the prophets because they Receive their information from the angels by doubtless way and they transmit these truths to mankind.

Keywords: *Ikhwan al-Safa, Prophet, Philosopher, Religion, Philosophy.*

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlamasıyla birlikte, kişilere ve toplumlara, doğruluk ve mutluluk yolunu gösteren ve bu yollara yönlendiren önemli şahsiyetler olmuştur. Bu şahsiyetler arasında da peygamberler ve filozoflar ilk sıralarda yer almaktadır. Zira toplumlara yön verenler bunlar olup bunların gösterdiği yolda yürüyenler ancak hedeflenen mutluluğa ulaşabilmişlerdir. Daha konunun hemen başında şüphe götürmez bir gerçek olarak unutulmaması gerekir ki, ne filozof ve ne de peygamber, insanlığı doğruluğa ve mutluluğa ulaştıracak temel esaslarda birbirlerinin aleyhinde bulunmuş aksine hep birlik içinde olmuşlardır. Çünkü hakikate ulaşmak gibi ortak bir hedefleri vardır. Hakikat ise tektir. Hakikatın ortaya çıkarılmasının bir tarafında din var ise diğer tarafında da felsefe bulunmaktadır. O halde İbn

Rüşd'ün de haklı olarak işaret ettiği gibi hakikat, hakikate ters düşmez. Aksine uygun olur. (İbn Rüşd, 1992:75) Ne var ki hakikate ulaşma yolları farklıdır. Gayeleri aynı olmakla birlikte yöntemlerinde farklılık görülebilen filozoflar ile peygamberler, bu farklılıklar dolayısıyla birbirlerini gerçek anlamda yanlışlamamakta hatta hakikate ulaşma noktasında birbirlerini tamamlamaktadırlar. Bu yine İbn Rüşd'ün ifadeleriyle dile getirilen: “Hikmet şeriatın arkadaşı ve süt kardeşidir. İkisi tabiatları itibariyle kardeş, cevherleri ve özleri itibariyle iki dosttur” (İbn Rüşd, 1992:115) sözüyle teyit edilmektedir.

Bu çalışmada filozoflar ile peygamberlerin karşılaştırması yapılırken konunun arka planında asıl olarak akıl-vahiy başka bir deyişle din ve felsefe ilişkisi yattığı göz önünde bulundurulmalıdır. Tarih boyunca insanın hakikate sadece vahiyle ulaşılacağını savunanlar olduğu gibi sadece akıl ile ulaşılacağını söyleyenler de olmuştur. (bkz. Alper, 2000)

Gerçeklik arayışı ve ahlaki güzelleştirme konularında diğer bir deyişle, güzellik ve iyilik araştırması uğrunda başlıca iki yol vardır: Dini yol ve felsefi yol. Bu yollardan biri olan dini yol, gerçeği ve iyiliği sarik akıl ve tercih edilen görüşle, vahiy ve doğru nakille araştırırken felsefi yol, gerçek ve iyiliği ancak kamil akıl ve tercih edilen görüşle araştırır. (İzmirli, 2012:37) İnsan hayatını düzenleyen iki hakikatın varlığına inanan İhvân-ı Safâ da, bu iki yol dışında yol tutanları; ne felsefe ile süslenirler, ne de şeriatla yol bulurlar (İhvân-ı Safâ, tsz: c.4, s.100) demek suretiyle eleştirerek onları felsefe ve din yoluna davet eder. Zira İhvân-ı Safâ'ya göre kurtuluş bu iki yolun birlikteliğindedir.

İhvân-ı Safâ topluluğu hakkında kendisine sorulan soru üzerine Ebû Hayyân et-Tevhidî (ö. 414/1023) onları tanıtırken din ile felsefe birlikteliğine vurgu yapmıştır. Tevhidî'nin ifadeleriyle, İhvân'a göre şeriat, cehaletle kirletilmiş ve sapık görüşlerle karıştırılmıştır. Onu yıkayıp temizlemenin yolu ancak felsefe ile olur; çünkü felsefenin itikadî hikmetleri ve içtihadî maslahatları içerdiğini ileri sürmüşlerdir. Onlar, Yunan felsefesiyle Arap şeriatı [Kaynakta böyle geçtiği için aynen aktardım. Kastedilen şey İslam dinidir.] uzlaştığı zaman kemâlin gerçekleşeceğini iddia etmişlerdir. Bunun için de, felsefenin teorik ve pratik bölümlerininin tamamıyla ilgili elli risale tasnif etmişler ve bir de fihrist ekleyerek, *Resâli İhvânu's-Safâ ve Hullânu'l-Vefâ* diye isimlendirmişlerdir. Ancak kendi isimlerini gizlemişler, kitapçılara bu *Risaleleri* yayarak insanlara ulaştırmışlar ve bütün bunları yaparken Allah'ın rızasını elde etmek için yaptıklarını iddia etmişlerdir.(Tevhîdî, 1942:c.II, s.5;İhvân-ı Safâ:c.4, s.387)

İşte bu noktada insanın kurtuluşunun din ve felsefenin birlikteliğiyle gerçekleşeceğine inanan ve bu uğurda çaba sarfeden İhvân-ı Safâ (Tevhîdî, 1942: c.II. s.5; El-Kıftî, h.1326:58-60) düşüncesinde insanlığın mutluluğu

için yol gösterici konumda bulunan peygamber ile filozofun konumlarının net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

İhvân-ı Safâ, hicri IV. Yüzyılda İslâm coğrafyasında yaklaşık bir asırlık zaman diliminde varlığını koruyarak felsefi, ilmî, kültürel çalışmalar yapan ve bunları yaşadıkları çağın insanlarına yaymaya çalışan bir topluluktur. Bir felsefe derneği gibi çalışmalarını sürdüren topluluğun faaliyetleri o dönem İslâm dünyasının düşünsel ve entellektüel alanda katettiği mesafeyi göstermesi açısından önemlidir.(Çetinkaya, 2003:28) Geç Yeni-Platonculuktaki hakikatin birliği görüşünü ilk defa yaygınlaştıran (Fahri, 1992:48) ve bir tür ahlaki, manevi cemaat (Ferruh, 2000:95; Ayrıca Bkz. İhvân-ı Safâ: c.I, s.310; c.2, s. 66, 193, 207; c.3, s.173-78; c.4, s.87) olan İhvân-ı Safâ topluluğu, dinsel vahyi felsefe aracılığıyla yorumlamanın ve doğrulamanın mümkün olduğunu savunmakla kalmamakta aynı zamanda aklî kuram sayesinde dinsel yasanın değiştirilip düzeltilebileceğini de iddia etmekteydiler. (Gilson, 2007:346.)

Kimliklerini açıklamak istemedikleri ve isimlerini gizledikleri, *Risale*lerde sadece “Biz İhvân-ı Safâ’yız, arı kimseler ve değerli arkadaşlarız” (İhvân-ı Safâ: c.4, s.18) demelerine rağmen Tevhidî, Basra’da uzun zamandan bu yana bulduklarını ve onlara çeşitli ilim ve sanat erbabından katılan bir grubun olduğunu söyledikten sonra onlardan beşinin ismini kitabında zikretmiştir. Bunlar, el-Makdisî (veya el-Mukaddesi) diye bilinen Ebû Süleymân Muhammed b. Ma’şer el-Büstî, Ebû Hasan Ali b. Harun ez-Zencânî, Ebû Ahmed el-Mihricânî, el-Avfî ve Zeyd b. Rifaa’dır.

Topluluğun kuruluşunun elbette bir gayesi vardır ancak onlar gizli bir cemiyet olup bu gayelerini saklamışlardır. (Awa ve Atiyye, 2004: c.1, s.384) İhvân-ı Safâ’nın en tartışılan noktalarından biri, bu şekilde kendilerini gizlemeleridir. Sırlar hakkında konuştukları, işlerin gizli yönlerini araştırdıkları bir meclisleri olan (İhvân-ı Safâ: c.4, s.190) ve insanları kendi yollarına davet eden topluluğun bu durumu kuşkuyla karşılanmalarına sebep olmuştur. Aslında İhvân-ı Safâ’nın geniş hümanizm anlayışının ve kendi Şî’batî düşüncelerinin doğuracağı tepkiden sakındıkları için cemiyetlerinin gizli kalmasına ve üyelerinin tanınmamasına özenle riayet ettikleri söylenir. (Çağrı,1989:53-54) Bununla birlikte genel olan bazı gayelerini açıklamışlardır ki bu da din ve dünyanın salâhı, filozofların özellikle de Pythagorasçıların yolundan gitmektir. Tabiat, matematik, ilâhiyat gibi bütün ilimlerde metodlarının nazar yolu olduğunu söyleyen İhvân, herhangi bir mezhebe yahut herhangi bir ilim gurubuna ait olmadıklarını (Ferruh, 1996:197) aksine bütün ilimleri topladıklarını ve mevcudata bunların hepsiyle baktıklarını söylemektedirler. (el-Emin, 2001: c.3, s.89) Bu nedenle İhvân’ı belli bir mezhebe bağlamak onlara yapılacak en büyük haksızlıktır. Bu cemiyeti her cenah kendinden bir parça olarak görmekte ve

göstermektedir. (Çetinkaya, 2003:9) Denilebilir ki İhvân-ı Safâ topluluğu, belirli bir mezhebe bağlı olmadığı (Ahmed Emin, 2007: c.2, s.105; Ferruh, 2000:97) gibi kendi ifadelerinden hareketle de, mezhepler üstü konumda bulunan felsefi bir ekoldür. (Çetinkaya, 2003:60)

Faaliyetlerini gizli bir şekilde yürüttükleri ve takiiye yaptıkları ifade edilen İhvân'ın biraz da buna mecbur kaldıkları söylenebilir. Zira Bağdat'ta zındıklıkla itham edilmişler ve *Risâleler*'i yakılmıştır. (Ahmed Emin, 2007: c.2, s.112) İhvân-ı Safâ topluluğunun, bu şekilde gizli hareket etmelerinin nedeni olarak hikmet denilen üstün bilginin ehil olanlara ulaştırılması ve ehil olmayanlardan saklanmasına olan inançları olduğunu, sırlarını yeryüzü saltanatına sahip krallar olan insanların gücünden korktukları veya halk tabakasının fitnesinden çekindikleri için değil de ancak Yüce Allah'ın kendilerine olan lütuflarını korumak maksadıyla sakladıklarını ifade etmektedirler. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.166)

İhvân-ı Safâ topluluğu sahip oldukları bilimleri dört kitaptan aldıklarını belirtmektedir. Topluluğun düşüncesine kaynaklık eden bu kitaplardan birisi, bilgelerin ve filozofların matematiğe ve tabiat bilimlerine dair kitapları, ikincisi Tevrat, İncil, Kur'an ve Sayfalar gibi meleklerden vahiy yoluyla peygamberlere gönderilen vahiyler ve bu kitaplardaki ilahi sırları, üçüncüsü, feleklerin şu anda terkiibinden, burçların kısımlarından, gezegenlerin hareketleri ve cisimlerinin miktarlarından, zamanın tasarruflarından, unsurların dönüşümlerinden, madenler, hayvanlar ve bitkilerin varoluş sanatları ve insan eliyle yapılan sanatların çeşitlerinden, varolanların şekilleri ve sûretlerinden bahseden fizik kitapları ve dördüncüsü de yalnızca saygı değer ve iyi elçiler olan temiz meleklerden başkasının dokunamayacağı ilâhi kitaplardan gelen ilhamlardır. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.42) Bilgilerine kaynaklık eden bu kitaplara bakıldığında bile din ile aklı ne şekilde biraraya getirmeye çalıştıkları görülmektedir.

İhvân-ı Safâ, hiçbir ilme düşmanlık göstermediklerini, mezheplerden hiçbir mezhebe taaassupla bağlanmadıklarını, bilge ve filozofların çeşitli ilim dallarında telif ettikleri, akıl ve incelemeleriyle ince manalar şeklinde ortaya koydukları hiçbir kitabı terk etmediklerini belirterek; peygamberlerin (sav) kitaplarında, getirdikleri vahye ve meleklerin onlara öğrettiği haber, ilham ve vahiylerle dayandıklarını (İhvân-ı Safâ: c.4, s.167) ekleyerek, mezhep tutkusundan uzak ve kaynağı ne olursa olsun, doğru buldukları her düşünceyi benimseme eğiliminde olduklarını ifade ederler.

İhvân-ı Safâ topluluğunun yazdıkları Risâleleri, Miladi X. Asrın düşünce hayatının ve özellikle de fikrî yönünün bir resmini sunan, felsefenin bütün alt disiplinlerini iki kapak arasında toplayan ilk kitap; toplumu ilmî ve felsefi yöntemlerle eğitime amacıyla yapılmış ilk girişim kabul edilebilir. (Çetinkaya, 2003:115) Yine bu Risâleler, merkezinde matematiğin yer aldığı

felsefî bilimlerin gerçek bir ansiklopedisini oluşturmaktadır. Yazarlarının düsturu, hiçbir bilimi inkâr etmeden, herhangi bir kitabı kenara itmeden, ya da herhangi bir inancın yanında yer almadan, en geniş ve kucaklayıcı kelimelerle ifade edilen bir evrensellik özelliği gösterir. (Filiz, 2010:55)

İHVÂN-I SAFÂ RİSALELERİNDE PEYGAMBER VE FİLOZOFA VERİLEN DEĞER

Risalelerde evvela insanın yaratılışından ve yaratılmışlar içerisinde insana verilen konumun üstünlüğünden söz edilir. Bir bakıma ay-altı alemde bütün varolanlar evrenin küçük bir modeli olan insan için varolmuşlardır. Buna göre Şanı Yüce Allah, ay-feleği altındaki süfli alemin insanların varlığı ile mamur olması, onların yaptığı harika eserlerle dolması, ilahî, melekî, felsefî, genel ve özel siyasetlerle tertip ve düzenin korunması, alemin en tam haline ve en mükemmel amacına ulaşması için, yeryüzünde kendisine “halife” olarak bir insan yaratmak istemiş ve Rabbimiz halifesine önce topraktan farklı bir yapı, zarif bir yaratılış, çeşitli organlara ve birçok güce sahip bir şekil vermiştir. Sonra onu başka canlılardan daha güzel bir biçimde düzenlemiş ve ona kendisinden bir ruh üflemiştir. Ardından bu toprağımsı bedeni, hayvani nefislerin en şerefli ve en üstünü olan ruhani nefis ile birleştirmiştir ki bu sayede insan hareket eden, hisseden, idrak eden, bilen ve istediği şeyi yapan bir varlık olmuştur. Sonra insan nefisini, felekteki diğer yıldızların ruhani güçleriyle desteklemiştir ki bütün ahlakları kabul etmesi, bütün bilimleri, adabı, eğitimleri, siyasetleri ve her türlü bilgiyi öğrenmesi bu yolla mümkün olsun. (İhvân-ı Safâ: c.1, s.38-39)

İhvân-ı Safâ İsağoji adını verdiği 10. risalenin başında ay-altı âlemde yaşayan varlıklar arasında en değerli varlık olan insanın, bu değerini ilimlerden ve sanatlardan aldığını belirtir. (İhvân-ı Safâ: c.1, s.390) Yeryüzünde “Allah’ın Halifesi” olarak ifade edilen bu insan, tabiatı itibarıyla beşeri ahlakların, insani ilimlerin ve hikmetli sanatların hepsini kabule yatkın olarak yaratılmıştır. Ancak insanlardan bir kısmı bunları gerçekleştirme hususunda diğerlerinden daha üstündür. (İhvân-ı Safâ: c.1, s.44-45) İnsanın bu üstünlüğü ve birbirlerinden farklı derecelere sahip olmalarını *Risaleler*, ilmi sanatlar ve ameli sanatlara (İhvân-ı Safâ: c. 1, 7. ve 8. Risaleler) sahip olmalarında aramaktadır. Ay küresinin altındaki varlıkların hepsi, yıldızların etkisine maruzdur. Fakat cevherleri farklı farklı olduğundan bu etkileri, kabulleri de farklı olmaktadır. (İhvân-ı Safâ: c.2, s.301; c.2, s.433) Ayrıca insanlar bilgi elde etme yolları bakımından da farklıdır diyen İhvân’a göre bazıları duyular yoluyla, bazıları işitme, rivayet ve haber yoluyla, bazıları da düşünme, araştırma, inceleme ve içgüdüsel akıl vasıtasıyla bazıları da vahiy ve ilham yoluyla bilgi elde eder. Bu sonuncusu

insanın kendi kazanması ve ihtiyarı ile olmaz; aksine Allah'tan bir bağış olarak verilir. Bazısı da kıyas ve akıl yürütme yoluyla bilgi elde eder ki bu kazanılmış akılla olur. İşte bu akılla, akıllılar övünür, bilginler ve filozoflar bununla üstünlük taslarlar (İhvân-ı Safâ: c.3, s.303).

İhvân-ı Safâ, her mevcuda varlık veren Yüce Yaratıcı'nın ay-altı âlemdeki en yetkin varlık olan insanı en mükemmel ve en güzel şekilde yarattığını, bu güzelliğin insanda hem şekil olarak zahiri bakımdan, hem de Rabbine benzemesi şeklinde diyebileceğimiz manevî bakımdan olduğunu kabul eder. Yine insanın kâinattaki güzelliği anlaması için seyre kendisinden başlaması gerektiği tavsiye edilir ki güzelliğin bütün unsurları en güzel tarzda insanda bulunmaktadır. Zira Yüce yaratıcı, insanı en güzel şekilde yaratmış, en mükemmel surette şekil vermiş ve onda büyük âlem görünsün diye suretini nefsinin aynası yapmıştır. (İhvân-ı Safâ: c.2, s.462) Bu nedenle insan, en iyi şekildeki cismani beden ve en üstün ruhani nefisten meydana gelen bir bütün olması yönüyle ay-altı avrendeki en yetkin varlıktır ve insan bu üstünlüğünü de akıl sahibi olması yönüyle sağlamaktadır. Zira akıl, nefisten daha değerlidir. Bunun delili ay-altı alemde insanın diğer hayvanlardan üstün olması bakımındandır ki bu üstünlük nefis yönünden değil akıl yönündendir. Çünkü diğer hayvanlarda da nefis vardır. (İhvân-ı Safâ: c.3, s.466)

Risalelere bakıldığında öz bir anlatımla insan; canlı, düşünen (*nâtk*) ve ölümlüdür. Onun canlı olması ve düşünmesi nefsi, ölümü ise bedeni itibariyledir. İnsanın birbirinden farklı ve birbirine zıt durumları hep bu iki yönü itibariyledir. (İhvân-ı Safâ: c.1, s.14) Buna göre insanları farklı kılan asıl yapı nefisleri bakımındandır. İhvân-ı Safâ düşüncesine göre nefsin de dereceleri üç çeşittir: İnsani nefisler, onlardan üstün olan nefisler ve onlardan aşağı olan nefisler. İnsani dereceden yüksek olan nefisler, melekî ve kutsî nefis derecelerdir. Melekî derece, hikemi; kutsî derece ise nebevi ve ilahi derecedir. İnsani derecenin altında olan nefisler ise bitkisel ve hayvani nefis dereceleridir (İhvân-ı Safâ: c.1, s.48).

İnsanın nefsi itibariyle ulaştığı en yüksek mertebe ve cevherinin saflığıyla nail olduğu en şerefli derece, insanın, sayesinde türünün diğer fertlerinden üstün olduğu vahyi kabul etmesidir. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.83) Bu, insanın peygamberlik derecesine yükselmesi halidir. Dolayısıyla insani derecelerin en üstünü de peygamberlik olmaktadır.

İhvân-ı Safâ anlayışında insan hayatının dönemleri (İhvân-ı Safâ: c.3, s.195) eğitim ve bireylerin ahlaki gelişimleri esas alınarak belirlenmiş olup, bireylerin yaşa bağlı gelişimleri de belli ölçülerde göz önünde bulundurulmuştur. Zira, İhvân-ı Safâ, yaşam boyu öğrenme düşüncesi içerisinde değerlendirilebilecek olan yetişkin eğitime yönelik olarak planlanmış gibi gözükür ve 15 yaş ile başlayan, 30, 40, 50 ve üzeri yaşlara

değın uzanan belli yaş aşamalarından söz etmektedir. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.172) Bu mertebelerin sonuncusu olan Peygamberlik ya da Meleklik mertebesi dördüncü mertebedir. Bu mertebede olanlar hakkı aynel-yakin müşahade etme gücüne sahiptir. İşte bu, bedenın doğumundan elli yıl sonra nefse giren, onu ahirete hazırlayan ve heyuladan ayrılmaya yaklaştıran melekî güçtür. İhvân-ı Safâ: c.4, s.174; s.57) Bu aşamalar göz önüne alındığında da yine İhvân-ı Safâ'nın insani mertebelerin en üstüne peygamberi yerleştirdiğı görülür.

İhvân-ı Safâ bu aşamalarla sunduğı eğitim vasıtasıyla, insanların dünyaya olan bağılılıklarının önünü kesmeyi, nefislerini ıslah ederek madde ve maddi ilintilerden mümkün olduğunca arınmalarını, ruhlarının geldiğı ve özlem duydukları aleme yeniden döndürmelerini sağlamayı hedeflemektedir. Bunu gerçekleştirebilecek kişi olarak da peygamberin görevlendirildiğini düşünmektedir. İhvân'a göre peygamberlerin siyerleri ve tavsiyeleri, şariat koyucuların kuralları ve istekleri incelendiğı zaman hepsinin koydukları şeriatla güttükleri amacın insani nefislerin terbiyesi, onların beşeriyet mertebesinden melekler mertebesine taşınması ve oluş ve bozuluş aleminden kurtarıp beka ve süreklilik alemine iletilmesi olduğu görülür. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.118) İlahi şeriatın korunması gerektiğini ifade eden İhvân'a göre bundan maksat, din ile dünyanın birlikte iyi olmasını istemektir. Dinin gereklerini yerine getirme ne zaman terkedilirse din ile dünya birlikte bozulur ve hikmet batıl olur. Oysa ilahi siyaset ve rabbani inayet onları bozulmaya terketmez. Zira onların var olmalarının, bekalarının, düzenlerinin, tam olmalarının ve mükemmelliklerinin gerekli nedenidir (İhvân-ı Safâ: c.1, s.35).

Bilgi elde ederken bir öğreticiye olan ihtiyacı zorunluluk olarak değerlendiren İhvân-ı Safâ'ya göre, bütün insanların öğretmenleri, eğitimcileri ve üstadları peygamberler/yasa koyucular/ashabı namus/gerçek bilgilerdir. Ashabı namusun öğretmeleri melekler, meleklerin öğretmeni külli nefis ve onunda öğretmeni faal akıldır. Yüce Allah ise hepsinin öğretmenidir. (İhvân-ı Safâ: c.3, s.480) Peygamberler ve gerçek bilgiler olarak nitelenen filozofların son aşamada bilgi kaynakları Allah olmakta ise filozofla peygamber arasında bir yakınlık vardır ki bu da onların aynı kaynaktan feyz aldıklarına işaret eder.

İhvân-ı Safâ'ya göre peygamber göndermesi Allah'ın kullarına bir lütfudur. Yüce Allah, insanın kâinata yerleştirdiğı kanunların yüksek hakikatını akledip bu önemli meseleyi anlamaya gücü yetmediğinden; kullarına lütuf, ikram ve ihsanının ifadesi olarak, insanlara yardımcı olmak, onlara bu konuları öğretip birtakım uyarılarda bulunmak, onları davet edip teşvik etmek ve insanları kendisine ulaştırmak için çalışmakla yükümlü tuttuğı peygamberler göndermiştir. İşte bu, Şanı Yüce olan Allah'ın,

kullarına lütfettiği nimetlerin ve istisnasız hepsine bulunduğu ihsanın en büyüğüdür. Yüce Allah, bu yüce ve değerli davadan habersiz gafil toplumlara peygamberlerini gönderdiği zaman, onlara ancak güçlerinin yetebileceği söz, fiil ve niyetleri emretmiş, onları bunlardan sorumlu tutmuştur (İhvân-ı Safâ: c.1, s.71).

İhvân-ı Safâ, vahyi bilgi kaynağı olarak kabul ederek bunu, Allah'ın insanlara verdiği bir lütuf olarak görmektedir. Böylece Allah, bilginin kaynağı olmaktadır. Bu bilginin elde edilebilmesi için insanın nefsinin arındırılması gerekmektedir. Dolayısıyla İhvân, insanlar içerisinde peygamberlerin seçilmesini açıklarken bunu insanın kalbinin safiyetine bağlar. Buna göre Allah, Hz. Musa ile oniki bin kelime ile konuşmuş ve “ey Musa! Yarattıklarım arasında niçin seninle konuştum, biliyor musun? Dediğinde, Musa demiştir ki; “Bana lütufta bulundun ey Rabbim” Allah da; “kullarımın sırlarına muttali oldum, bana karşı sevgide senin kalbinden daha saf hiçbir kalp görmedim” diye buyurmuştur. (İhvân-ı Safâ: c.1, s.99-100)

İhvân-ı Safâ, peygamberler ve filozoflar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları da belirler. İhvân'a göre, Peygamberler ve filozoflar, aynı şekilde dünyayı yermede, ahireti ve oradaki amellerin hayırsa hayır şerse şer, karşılığının görüleceğini kabul etme bakımından aynı görüştedirler. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.124) Aynı şekilde felsefi ilimler ve nebevi kanunların her ikisi de asıl elde edilecek maksat üzerinde ittifak eden ve ancak teferruatta farklılaşan ilahi emirlerdir. (İhvân-ı Safâ: c.3, s.30) Buna göre filozoflar da, tıpkı peygamberler gibi Allah'ın yarattığı varlıklar üzerinde düşünerek ilahi sırlara vakıf olmaya çalışan hikmet ehli kişilerdir. Bundan dolayı da peygamber olmayan insanların ulaşması istenilen konum filozofluk konumudur.

Peygamberlerin görevlerinin çok önemli olduğuna inanan İhvân'a göre peygamberlerin milletleri davet etmedeki amaçları sadece şariat ve uyulacak kurallar koymak ve dünyanın ıslahı değildir. Bilakis onların amacı madde denizine dalmış nefisleri kurtarmak, onları tabiatın esaretinden azat etmek, cisimlerin karanlıklarından ruhlar aleminin aydınlıklarına çıkarmak, onları cehalet uykusundan uyarmak, gaflet durgunluğundan ayıktırmak, yürekleri yakan cismani arzular ateşinin eleminden kurtarmak, korkunç bedensel lezzetlere aldanmaya karşı bilinçlendirmektir. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.28)

İhvân-ı Safâ'ya göre peygamberlerin filozoflardan ayrıldıkları en önemli nokta olarak, peygamberlerin birbirlerini tamamlayan sözlerine karşılık filozofların aynı mesele hakkında aynı görüşte birleşmemeleri gösterilebilir. Bu durum peygamberlerin mutlak bir otoriteden bilgi aldığını gösterirken, filozofun öznel hareket ettiğinin bir göstergesidir. Peygamberlerin hepsi, getirdikleri bilgiler bakımından birbirlerini

tamamlayan bir yapı sergilemektedir. Ne var ki bilginler toplanıp herhangi bir mesele hakkında düşündüklerinde her birinin aklına diğersinin aklına gelenden farklı bir görüş gelir. Önerdikleri görüş üzerinde de ihtilafa düşerler, neredeyse aynı görüş üzerinde birleşmeleri mümkün değildir. (İhvân-ı Safâ: c.2, s.234-235) Bir kral eğer filozoflar ve bilgelere danışırsa onlar onun görüşüne karşı çıkarlar. Bilginler toplanıp meseleler hakkında düşündüklerinde her birinin aklına diğersinin aklına gelenden farklı bir görüş gelir. Önerdikleri görüş üzerinde ihtilafa düşerler, neredeyse aynı görüş üzerinde birleşmezler. (İhvân-ı Safâ: c.2, s.174; 234-235)

Peygamberlerin (sav) şeriatları farklı olsa da dinleri bir tek din, hepsinin yolları bir tek yol ve amaçları bir tek amaçtır. Filozofların ise ne şeriatları bir tek şeriat ne de dinleri tek bir dindir. Buradan hareketle İhvân-ı Safâ, bütün bu görüş ayrılıklarına rağmen düşünen biri, filozofların kitaplarının sırlarından nasıl memnun olur ve peygamberlerin (sav) ittifak halindeki kitaplarının sırlarını bilmek ve araştırmaktan nasıl yüz çevirir (İhvân-ı Safâ: c.4, s.180) diye sorar? Bu sorudan hedeflediği şey ise düşünen herkesin peygamberlerin yoluna uyulmasının gereğini hatırlatmaktadır.

İhvân-ı Safâ'ya göre felsefenin, peygamberlikten sonra beşeri sanatların en değerlisi (eşref) olması ise bir zorunluluktur. Zira Risâleler'de felsefenin tanımı olarak: “Gücünün yettiği ölçüde insanın Tanrı'ya benzemesidir” (İhvân-ı Safâ: c.1, s.130) denilmiştir. İnsanın Tanrıya benzemesinin arkasında yatan temel ise dört niteliğe sahip olmaktır. Bunlardan birincisi varlıkların hakikatini kesin olarak bilmek, ikincisi doğru görüşlere inanmak, üçüncüsü güzel ahlak ile ahlaklanmak ve övülen karakterler edinmek, dördüncüsü ise temiz ameller ve güzel fiillerdir. Bu niteliklerden maksat nefsin kendi cinsinden olan meleklerle birlikte nimetler içinde sonsuzluğa, kalıcılığa ve ebediliğe ulaşması için nefsin arındırması, noksanlıktan yetkinliğe yükselmesi ve kuvve durumundan fiil durumuna çıkmasıdır. Aynı şekilde nübüvvet ve ilahi yasaların maksadı da insan nefsinin güzelleştirmek ve ıslah etmek, oluş ve bozulmuş alemleri olan cehennemden insanı kurtarmak ve onu cennete iletmektir. İşte bunlar hem felsefi ilimlerin hem de nebevi ilimlerin maksadıdır. (İhvân-ı Safâ: c.3, s.30) Bu durumda üstlendikleri görev ve amaçları açısından peygamber ile filozofun aynı hedefi gerçekleştirmek gibi bir gayeleri olması dolayısıyla aralarında benzerlikler bulunduğunu ve her ikisinin de insanı kemale erdirtirecek yolların rehberleri olduğunu söylemek mümkündür.

İhvân-ı Safâ filozof kelimesinin karşılığı olarak “Hakim” kelimesinin kullanıldığını ifade eder. Hakim ise fiilleri muhkem, sanatı sağlam, sözleri doğru, ahlakı güzel, görüşleri düzgün, amelleri temiz ve ilimleri geçek olan kişidir. (İhvân-ı Safâ: c.3, s.345) Ancak felsefeye karşı takınılan olumsuz tavrardan da söz eden İhvân'a göre, felsefeyle uğraşanların ve şeylerin

hakikatlerini araştıranların çoğu, peygamberlerin kitaplarını araştırmayı ihmal etmeleri, onlar üzerinde düşünmekten yüz çevirmeleri ve onları anlamada zafiyet göstermeleri sebebiyle onları bilmekten uzak kalmıştır. Oysa bu bilgiler hakikatın ta kendisidirler. Çünkü bunlar yüce topluluk içinde bulunan, göklerin halkı ve feleklerin sakinleri olan meleklerden alınmıştır. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.180)

İhvân-ı Safâ felsefeye meyledenler ile felsefeden men edenleri de işin aslını kavrayamamakla suçlamaktadır. Buna göre akıllı insanlardan bir grup, peygamberin getirmiş olduğu gerçeklerden ve nebevi kanunlardan yüz çevirip felsefi görüşlere meyletmişlerdir. Bu durum onların, peygamberlerin açık ve gizli işaretler ile anlamlarını gösterdikleri gerçeklerin anlamlarını anlamadaki eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu şekilde onlar, meleklerin vahiy, ilham, teyit ve sembollerle peygamberlere getirdiği şeylerin gerçekliğini anlamaktan aciz kimselerdir. Zira peygamberler vahyi meleklerden nefislerinin cevherinin saflığı ve ruhlarının meleklerin ruhlarıyla olan uyumu sebebiyle kabul etmişlerdir. Yoksa (peygamberlerin vahyi kabulü) mantıki kıyaslar ve hikemi eğitim yoluyla değildir. (İhvân-ı Safâ: c.3, s.12)

İhvân-ı Safâ aynı şekilde Risâleler'de, din bilginlerinden bir kısmının felsefeyi önemsemedikleri için yanlış sonuçlara vardıklarına dikkat çeker. Buna örnek olmak üzere de fakihler, hadis ehli alimler, verâ' ve takva ehli kimselerin, gökbilimini incelemeyi yasaklamış olduklarını bildirerek ifade eder. Yasaklamalarının nedeni ise gökbilimin, felsefenin bir parçası ve onun ilimlerinden olmasıdır. Böylece yeni yetişenlerin ve çocukların; dini ilimlerini öğrenmemiş, şeriatın hükümlerini ve kendisine farz kılınan şeyleri yeterince bilmeyen, uygulamayan ve bilgisiz kalarak bunları terk eden bir kimsenin felsefe ilmine dair incelemede bulunmasını hoş karşılamamışlardır. Ancak şeriatın hükümlerini öğrenmiş, dinin hükümlerini bilen, ilahi kanununu gerçekleştirmiş kimseye gelince; onun felsefi ilimlerle uğraşması, onun dini ilimler konusundaki tahkikini arttırır, yeniden dirilme olayına ilişkin tefekkürü genişler, ahiretteki ödüllendirmeye ve ağır cezaya dair bilgisi kesinleşir ve oraya karşı özlemine, bu dünyadan yüz çevirmesini, ahirete karşı rağbetini arttırır ve kendisini Yüce Allaha daha da yakınlaştırır. (İhvân-ı Safâ: c.1, s.83)

SONUÇ

İhvân-ı Safâ'ya göre, canlıların görünüş bakımından en tamamı, suret bakımından en yetkini, bileşim bakımından en şerefliyi insandır. İnsanların en faziletlisi akıllılar, akıllıların en hayırlısı alimler, alimlerin derece bakımından en yücesi, makamca en yükseği peygamberlerdir. Onlardan sonra gelen bilge filozoflardır. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.202)

Peygamberlerin filozoflardan üstün olması birkaç yöndendir. Bunlardan birisi, insanın nefsi itibarıyla ulaştığı en yüksek merteye ve cevherinin saflığıyla nail olduğu en şerefli derece olan ve insanın, sayesinde türünün diğer fertlerinden üstün olduğu vahyi kabul etmesidir. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.83) Bu da peygamberlik makamıdır. İhvân'a göre peygamberlik, insan halinin sona erip, meleklerin derecesine ulaştırılan en yüce derece, en yüksek mertebedir. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.125) Diğer ise eşyanın bilgisinin sebeplerine ulaşmanın ancak peygamberlerden alınabilir bir bilgi olması yönüyledir. Zira peygamberler de bu bilgileri (itiraz etmeksizin) teslim olmuş bir şekilde meleklerden almışlardır. (İhvân-ı Safâ, c.4, s.23) Dolayısıyla peygamberlerin ulaştığı bu makam artık felsefe yapılmasının mümkün olmadığı bir yerdir. Felsefe ise peygamberlikten sonra beşeri sanatların en değerlisidir. (İhvân-ı Safâ: c.1, s.130) Kısacası İhvân'a göre peygamberler (as) nefisleri ve cevherlerinin saflığıyla meleklerle, diğer bir yandan beden yapılarıyla da insanlara benzerler. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.121)

İhvân, bilgiye erişme konusunda da insanların en üstünü konumunda gördüğü peygamber ile filozofu karşılaştırır ve yine peygamberlerin üstün olduklarını (İhvân-ı Safâ: c.3, s.12; 23; 28; 30) ifade eder. Buna gerekçe olarak da akli ilimler, rabbani bilgiler ve ruhsal hikmetler konusunda insanların en yüksek tabakasını peygamberlerin oluşturduğunu; sanatlar ve cisimsel bilgiler konusunda ise insanların en yüksek sınıfını filozofların oluşturduğunu kabul etmeleridir. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.412) Nihayetinde filozoflar akli çabalarıyla hakikate ulaşma gayreti içerisinde bulunurken, peygamberler akıllarının yanında ilahi yardım da alarak hikmet denilen hakikate ulaşmış olmaktadır.

Sonuç olarak İhvân-ı Safâ topluluğu, felsefe ile dinin asıl elde edilecek amaç yönüyle ittifak eden ve ancak teferruatta farklılaşan yapılarına bakarak, felsefeyi dinin bir tamamlayıcısı olarak görmektedir. Kendilerini nebevî yolun yolcuları olarak ifade eden topluluk, peygamberi gönüllerin doktoru; filozofu ise bedenlerin doktoru olarak görürken, ruhu asıl; bedeni ise ruhun bir aleti görmesi yönüyle peygamberi, filozoftan daha üstün bir konumda değerlendirmektedir. (İhvân-ı Safâ: c.4, s.16)

KAYNAKÇA

Ahmed, E, (2007) *Zuhru'l-İslam*, Dâr el-Kutub el-İlmiyye, Beyrut-Lübnan.

Alper, Ö, M, (2000), *Akıl-Vahiy/Felsefe-Din İlişkisi*, İstanbul, Ayışığı Yayınları.

- Awa, M,** (2004), Hani Muhyiddin, “İhvân-ı Safâ”, *Mevsuat Alami'l-Ulema ve'l-Udeba el-Arab el- Müslimin*, Beyrut, Dâru'l-Ceyl.
- Cuma, M, L,** *Tarihü Felâsifetü'l-İslam*, Basım yeri ve Tarihi yok.
- Çağrı, M,**(1989), *İslâm Düşüncesinde Ahlak*, İstanbul, MÜİF Vakfı Yayınları.
- Çetinkaya, B, A,** (2003) *İhvân-ı Safâ'nın Dinî ve İdeolojik Söylemi*, Ankara, Elis Yayınları.
- El-Emin, H,** (2001), *İhvân-ı Safâ*, Beyrut, Dairetü'l- Maarifi'l-İslamiyyeti'ş-Şiiyye.
- El-Kıftî, (H. 1326),** *Kitab Ahbari'l-Ulema bi Ahbari'l-Hukema*, Neş. M. Emin Hancî, Mısır, Matbaatü's-Seâdet.
- Fahri, M,** (1992), *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Kasım Turhan, İstanbul, İklim Yayınları.
- Ferruh, Ö, A,** (1996), *El-Fikru'l-Arabî*, Beyrut, Dâru'l-İlm lil-Melayin.
- Ferruh, Ö, A,** (20099, “İhvân-ı Safâ”, *Klasik İslâm Filozofları ve Düşünceleri İçerisinde*, Edt. M. M. Şerif, çev. İlhan Kutluer, İstanbul, İnsan Yayınları.
- Filiz, Ş,** (2010), *İhvân-ı Safâ Topluluğu ve İnsan Felsefesi -İlk İslâm Hümanistleri*, Ankara, Bilim ve Ütopya Kitaplığı.
- Gilson, E,** (2007), *Ortaçağda Felsefe*, çev. Ayşe Meral, İstanbul, Kabcacı Yayınları.
- İbn Rüşd,** (1992), *Faslu'l-Makal*, çev. Bekir Karlığa, İstanbul, İşaret Yayınları.
- İhvân-i Safâ,** *Resâil-u İhvân-ı Safâ ve Hullamı Vefa*, Beyrut, Dar Sadır, I-IV.
- İzmirli, İ, H,** (2012), *İslam Felsefesi Tarihi*, Haz. ve Sad. Refik Ergin, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Tevhîdî, E,** (1942), *el-İmtâ' ve'l-Müânese*, C. II. Nşr. Ahmet Emin-Ahmet ez-Zeyn, Kahire, Matbaatü Lecneti't Te'lifi ve't-Tercümeti ve'n-Neşr, .